ВИПАДКОВА СМІЛИВІСТЬ

— Тобі доводилось бачити, як некрасиве лице раптом загоряється якоюсь внутрішньою силою, якимсь сяйвом?..

— Огнем,— поправив Кельмер.

— Ну, огнем, і стає прекрасне... Або запевний боягуз стає сміливий, відважний, або, навпаки,— уславлена хоробрістю людина лякається якоїсь дурниці, болонки, наприклад, або миші...

— Буває,— промимрив Кельмер.

Серьога лежав голічерева, закривши голову брилем од пекучих променів кримського сонця. Вони вдвох обрали для себе цей глухий закуток узбережжя, де можна було, шануючи суспільну пристойність, не надягати на себе всякого ганчір'я.

— А для власного вжитку навіть терміна вигадав: "випадкові змінення". Наприклад: випадкова краса або випадкова сміливість.

— А теорії тієї випадковості ти не вигадав?

— Ні, але причиною, певно, є якісь не знані ще фізіологічні процеси чи там емоції... Чорт його знає!

Сонце присмажувало їхні голі тіла, а на пісок набігала незрима хвиля і, немов соромлячись голих парубків, бігла назад у море.

— А дурні коли-небудь бувають випадково розумними? — єхидно запитав Кельмер.

— Розумними... бувають, а от дотепними — ніколи,— одрізав Серьога і замугикав під носа свою улюблену співанку.

Кельмерові не хотілось говорити, але він не відмовився б послухати, щоб хоч трохи розвіяти нудоту пекучого кримського дня.

Серьога сопів і намагався закинути ногу... на потилицю.

— Днів через чотири буду закидати ногу... на три сантиметри не доношу...

Ліг, але помовчав недовго.

— Теоретично я припускаю багато випадкових змі-нень, але на собі перевірив лише випадкову красу та випадкову сміливість... Про перше не розкажу — однаково не повіриш, а про друге, коли хочеш...

— Просимо, просимо, товаришу Серього!..

Серьога ще раз нагадав нозі, що їй через чотири дні треба бути на потилиці, переклав бриля на праве вухо й почав:

— Місце дії — Правобережжя, час революції, рік другий. Я був тоді "співчуваючим", але разом з 90% людності не вірив, що в нас буде Радянська влада...

Одного разу мені передають папірця: "Пропонується і т. д. негайно виїхати в м. К., інструкції та документи одержите в повітнаросвіті..."

Щоб у мене була особлива охота кидати насиджене місце в губерніальному центрі, я б не сказав, але наказа треба було виконувати.

У повітнаросвіті мені пошепки сказали, що вчителі "гімназії" в К.— елемент ненадійний, наросвіта їм не довіряє і хоче між них мати свою людину... Одним словом, на другий день я їхав у глухе поліське містечко, околиці якого уславилися найлютішим політичним бандитизмом.

У школі мене зустріли непривітно. Учителі, знаєш, все у вишиваних сорочках, а в квартирах — "батько Тарас", рушниками обвішаний... Дух, я тобі скажу, такий, що хоч сокиру вішай...

— Ти без сентенцій, ближче до діла...

— Не перебивай... Поселили мене в окремій кімнаті в школі, в учительському флігелі, мовляв, вільних приміщень не було. Пізніше я довідався, що приміщення були, та мене, певне, боялись.

Уночі якось моторошно було сидіти одному у великому неосвітленому двоповерховому будинку колишньої гімназії. А кімната моя на другому поверсі, вікнами у старий парк...

Пішов би посидіти до когось із колег, так куди тобі!.. Не встигне сонце зайти, як уже віконниці на гак, двері на Двопудові засуви — і сплять, як ховрахи зимою...

Освітлення — каганець. Одним словом, "обстановочка" Довела мене до того, що кинув я вірші писати й давай романа наярювати...

А діло було восени, діти до школи не ходили. Пробував з учителями розмовляти — нічого не виходить. Спочатку не розумів, у чім справа, та випадково почув розмову двох учителів: "Ви з ним обережніш, він ко-му-ніст, Мені в наросвіті казали..." — "Та невже?" — "Так його й послано сюди, щоб про нас розвідав..." — "Та він же Українець... і вірші пише..."

Була тоді така гадка, що українець не може бути комуністом, і в це, як у догму, вірили всі патріотичні кооператори, учителі та автокефальні попи.

Тепер я розумів, чому мене жахаються, як чорт ладану, індивіди у вишиваних сорочках.

Хоча я тоді й не був у партії, але доводити, що я, мовляв, не партієць, я не хотів, та й не варт було — однаково не повірили б.

Навколо містечка в лісах шугали банди, сидіти партій-цеві в містечку не можна було, а коли хто й заскакував порожняком, то з фальшивкою в кишені на всякий випадок, а більше з кооперативними мандатами.

Ну й часи були! Я обміркував своє жалюгідне становище і на всякий випадок готував шляхи відступу. Вікно моєї кімнати виходило в старий парк, і я придумав: купив довгого міцного мотузка, примоцював до ліжка одним кінцем і всього його, згорнутого, підсунув під сінник. Планував так: коли почнуть ламати двері, спущусь у парк по вірьовці, а там тільки й бачили!..

Одного разу вмиваюсь коло ґанку, а завшколи, такий старий пацюк з гімназіальних учителів, підійшов та й каже: "Ви, колего, поїхали б до міста, вам, як комуністові, тут небезпечно... Отаман Підлу ж ний цю ніч у містечку був... про вас питав..." — "Гаразд,— кажу,— нехай собі..." І намилюю з особливою експресією обличчя... Плювать, мовляв. А серце моє вистукує, мов підрядилось до ста п'ятдесяти на хвилину догнати.

— Я, знаєш, не з дуже хоробрих... Нерви, той...

— Охоче вірю, доказів не треба,— вставив Кельмер.

— Ну й вір, плювать мені на твою віру...— І Серьога смачно плюнув через губу.

— Першою думкою було втекти, а згодом переінакшив. Сміятись будуть...

Днів два нічого не було чути, і я заспокоївся. Раз по обіді лежу в себе в кімнаті, коли це той пацюк учитель у двері: "Дозвольте зайти". Увійшов, погладив миршаву борідку: "Колего, я мушу вас попередити... Отаман Маховий у містечку..." І таким, знаєш, голоском, і з такою, знаєш, усмішечкою, що я як із цепу зірвався: "Ну й плювать! Вас Маховий послав, чи що?" Це вже, щоб налякати, але хто більш боявся в ту мить,— невідомо...

— Та, певне ж, ти,— вставив знову Кельмер.

— Не заважай... Учитель мій зблід, руки й ноги затряслися: "Що ви, колего? Я старий революціонер!.." — і заплакав. Поморочився я, доки випровадив.

Увечері пробував, чи міцно вірьовка прив'язана до ліжка, додав декілька вузлів, щоб легше було спускатись, і завісивши вікно, сів писати листи...

_ На чорта? — не стерпів Кельмер.

— А я й сам не знаю. Це, мабуть, так само, як людина, утопаючи з кораблем, кидає у море пляшку з листом. Нехай, мовляв, люди знають, що втоп благополучно!

Одне слово, сів і пишу. Коли чую, хтось мацає за клямку моїх дверей. Потім тихенько стукає... Ну, думаю, знову пацюка чорти принесли...

Одмикаю двері,— якийсь незнайомий чоловічок. "Я вам, пане Х., не заважаю?" До кімнати ввійшов інтелігент, яких багато по глухих містечках. Люстриновий піджачок, вишивана сорочка з традиційною стьожкою замість краватки. Так одягаються містечкові кооператори,

учителі та дячки. "Прошу сідати, товаришу, я до ваших послуг".— "Дякую, пане". Він уперто не казав "товариш", і я це відразу помітив.

Сідає він коло столу, витягає з кишені нагана і кладе коло себе. У мене душа подвоїлась (по числу п'яток), серце зупинилось, мовляв, однаково — на хвилю раніше чи пізніше, яка різниця?

"Я, пане, отаман Підлужний".— В голові промайнуло одне слово, як блискавка: "Амба".

Запевняю тебе, що ні дитинства, ні татка з мамкою я в ту мить не згадав. В уяві моїй крутилася вірьовка, прив'язана до ліжка, зав'язувалася тисячею вузлів і петель. Даремно я на неї витратив три фунти солі.

"Ви, пане Х., письменник, я читав ваші вірші в журналах. Так от я хочу, щоб ви проглянули оце...— Він подав мені грубий зшиток, дрібно списаний олівцем.

Серце несміливо почало стукати, а мій мозок жваво шукав виходів. "Ви залиште, я прочитаю..." — "Ні, ви зараз прочитайте і скажіть свою думку..."

Я вважав за зайве сперечатись,— семизарядний доказ був на боці мого клієнта.

Зараз не пам'ятаю я вже тих віршів, знаю тільки, що Дісталось там "жидам", і "москалям", і "запроданцям", 1 "зрадникам". Апелювалось і до "батька Тараса", і до "нені України". Читав я ті вірші довго і старанно, як ні До того, ні після того нічиїх віршів не читав.

Коли я дочитав до кінця, мозок мій запрацював над "формулою переходу".

"Безперечний талант! Але вам слід працювати над собою, шліфувати свій самоцвіт, тоді він буде сяяти всіма барвами веселки... а загалом — хороші вірші!"

"А ви з усім тим, що там написано, погоджуєтесь?" —. Я помітив ледве помітну усмішку на кінчиках губів. Я відчув у цьому запитанні гостру образу. Він, цей бандит, знущався наді мною! У мене виросла вперта твердість людини вищої раси, що ні на крок не поступиться своєю гідністю.

"Ні, я ні з чим написаним не погоджуюсь. Я говорю про техніку вірша, а не про зміст!"

— Щодо техніки твердості у вищої раси не вистачило? — єхидно запитав Кельмер.

— Ну, збрехав, і ти б збрехав...— огризнувся Серьога.— Встав мій гість, узяв нагана та й каже:

"Ну, звичайно, ви ж ко-му-ніст?.."

Коли раніш жах був розвіяний читанням віршів, то тут я несподівано відчув сміливість. Ех, хороше бути сміливим!.. Дивлячись йому у вічі, я одрубав: "Так, я давно комуніст!.."

Він зробив крок до мене. Я стояв як кам'яний.

"До побачення,— стиснув він мені руку.— Перша людина сказала мені у вічі, що він комуніст".

Я чув, як він ішов по сходах і палив сірники. Моя випадкова сміливість випаровувалася з швидкістю ефіру, і я не знав, до чого братись, чи до вірьовки, прив'язаної до ліжка, чи до дверей, щоб забарикадувати їх. Мене охопила млявість, і я відчув величезне

знесилля. Ледве замкнув двері, погасив каганця, впав на ліжко, не роздягаючись, заснув.

Чи довго спав, не знаю. Проснувся раптом. Далекі постріли лунали з боку залізничної станції. Сон вилетів із голови, і мене охопив невимовний жах. Тікати, негайно тікати!

Надворі сіріло, коли я з клунком вийшов на подвір'я школи. Швиденько переліз паркана, щоб не йти вулицею, і подався порубаним лісом до станції.

Од містечка до станції п'ять верстов, але мені ті п'ять верстов здалися за півверстви. Зупинився коло стрілки, щоб передихнути. Тиша навколо, лише за поворотом чмихав паротяг. "Певно, маневровий",— подумав я і повернувся йти до станції.

Раптом клацання затворів: "Стій!" Я зупинився. З-за кущів вийшло два доз орці-чер юно армійці.

Довго розпитували, оглядали документи, мацали мого клунка, кишені. Все гаразд.

"Ходімо з нами!" Пішли за поворот, де зупинився панцерний поїзд.

Та ж процедура перевірки документів та мого клунка. Коли ж переконались, що я не бандит, а цілком порядна людина...

— Вони жорстоко помилялись.

— Будь ласка, Кельмере, без дотепів, вони мені набридли!

Я довідався, що цієї ночі бандит Маховий напав на станцію, забив трьох агентів ЧК, а службовці розбіглись.

Я пройшов на станцію. Каса була розбита. Телеграф — так само. В залі третього класу розкидано квитки. Бандити порались не одну годину.

"А де ж забиті?"

"А вони в кінці перону".

Я пішов туди й побачив трьох замордованих людей. Обличчя їхні були суцільною кривавою масою, ноги без чобіт... Але що це?.. На одному я побачив знайомий люстриновий піджачок і вишивану сорочку з стьожкою...